

UDK821.163.42.09 Raos, M.
821.163.42.09 Ujević, M.
Pregledni članak
Primljen: 11. 03. 2011.
Prihvaćen za tisak: 04. 11. 2011.

IVAN BOŠKOVIĆ
Filozofski fakultet Split
Radovanova 13, HR – 21000 Split
boskovic@ffst.hr

O MATI RAOSU (1931. – 1990.) ILI ZAVIČAJNO PRIGOVARANJE TINU UJEVIĆU¹

Prozni pisac i romanopisac, novelist i pjesnik Mate Raos prerano je zaboravljeno književno ime. Ako se i spominje, onda je to usputno i bez uvida u zanimljivo djelo, više spominjano kada je umro nego za života. U našem radu govorimo, u *prvome* dijelu, o Raosovoj novelistici i romanu, a u *drugome* o pjesništvu, s naglaskom na intertekstualnom dijalogu sa zavičajnim bardom Tinom Ujevićem i njegovom antologijskom pjesmom *Visoki jablani*.

KLJUČNE RIJEČI: *Raos, ratnici, Bijela lisica, zavičajnost, visoki jablani, visoki kupusi.*

Prozni pisac i romanopisac, novelist i pjesnik, a ogledao se i kao dramski autor², Mate Raos danas se rijetko spominje.^{3,4} U književnosti u kojoj su i prijeporni pisci izborili značajnije mjesto, do kraja nepoznatim pa tako i nepročitanim djelom ostao je postrance interesa književne znanosti i kritike. S teretom provincije kao (književne) sudbine, više je spominjan kada je umro⁵ nego za života.⁶

U našem radu govorimo o djelu Mate Raosa. U *prvome* dijelu osvrćemo se na njegov prozni, novelistički i romaneskni dio, a u *drugome* na pjesništvo, s naglaskom na poticajnom intertekstualnom (pjesničkom) dijalogu sa zavičajnim bardom Tinom Ujevićem i njegovom pjesmom "Visoki jablani". Držimo naime da Raosova pjesma "Visoki kupusi" uspostavlja produktivne dodirnice s Ujevićevim "Visokim jablanima" i odgovara, pjesnički rezignirano i ironijski podrugljivo, na pitanje o tome što je danas i ovdje ostalo od Tinovih vizija i sna o čovjekovim zvjezdanim prostranstvima i problematizira neka od pitanja čovjekove sudbine i riječi koja tu sudbinu, u sartreovskom smislu, na svoj način izražava.

¹ Povod tekstu je obilježavanje 20. godišnjice smrti Mate Raosa u Vrgorcu 17. rujna 2010. na kojem je uz autora članka govorio i akademik Tonko Maroević.

² Raos je naime objavio dramski tekst "*Diluj po razlogu* (Dramske slike o Grabovcu)", vidi: *Kačić*, god. XV, 1983., str. 293–316.

³ Vidi: Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.

⁴ Usp. Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskoga romana*, ŠK, Zagreb, 2003.

⁵ Usp. bilješke povodom smrti, u: Truda Stamać, *Na srebrnim potplatima*, HSN, Zagreb, 1996. Također, Tonko Maroević, "Mate Raos (1931-1990)", *Republika*, 47, br. 5-6, 1991.

⁶ Usp. Branimir Donat, *Strujanja u suvremenoj hrvatskoj noveli*, NZ Marko Marulić, Split, 1971.

1. U hrvatsku književnost Raos ulazi zbirkom proza/novela *Ratnici* (1963). Tiskana u *razlogovoj* ediciji, ta činjenica njegovu književnost vezuje uz navedeni naraštaj premda mu je uistinu više suputnik nego pripadnik u čijem se djelu zrcale elementi navedene književne prakse. Istina, iako je kritika u nekim njegovim prozama i ustanovila dodirnice s pjesništvom Dubravka Horvatića⁷, napose s osebnim teretom mitskoga/arhetipskoga zla kao dominantnim egzistencijalnim ozračjem, riječ je o knjizi alegorijskog i kafkinski fantazmagoričnog ruha u kojoj progovara o dobru i zlu, pobjedi i porazu, jasnim i neprikrivenim aluzijama relacionirajući vrijeme rata i posljedice kojima je rušilaštvom determinirao čovjekov udes i usud.

Raosovi *Ratnici* sastavljeni su od dvadeset poetiziranih/novelističkih proza uokvirenih dvjema slikama od kojih je prva "Početak rata", a posljednja "Višak grobova". Unutar takvog idejnog okvira, u mnoštvu slika i bremenitih asocijacija Raos kroz optiku i iskustvo subjekta – "nezaštićenog i usamljenog bića izloženog sustavnim patnjama"⁸ – progovara o svijetu u kojem su nesretnici, gubitnici, stradanja, ubijanja i "višak smrti" dominantno iskustvo. Raosu je svijet "griješilište", prostor rata, nesreće i zla; u njemu vladaju strah i krvoproliće, (redenici) mržnje i progoni, sirotinja i zarobljenici, odmazde i grobovi, ubijanje, strijeljanja i napadi, smrt. S primjesama mitskog i predajnoga iskustva koje udes njegovih ratnika dodatno umnaža i čini još jezovitijim i težim, Raosov pripovjedač to iskustvo posreduje nizom slika i prizora, u rasponu od zlokobnih nagovještaja "prvih pušaka", straha i gašenja ognjišta, bjegovima žena s djecom u naručjima i opustošenih "praznih domova", "nabreklih cesta" i "debelog sloja tjeskobnoga mraka" do porazne inventure njegove smrtno prakse sadržane u epitafu završnog prizora.

Raosov pripovjedač ističe da je rat podijelio zemlju na one koji će rasti i one koji neće rasti"; on je narode opskrbio "eterom u sebi" i odredio im uloge: jednima da "moraju ubijati i biti koljači", a drugima da budu zaklani, svakome – reći će s dozom ironije i poruge – po zaslugama:

U prvi red staviše one koji će prvi poginuti: staviše sve same momke. U drugi red muševu; muševima dadoše više metaka i oružja, i kao pojačanje probrane mladiće s više metaka i oružja. Razdijele im i više hrane. U drugom redu, dakle, muševi i probrani mladići s više opreme i hrane. Starije i umornije razvrstaše kao treće; dobro ih najedoše; porazdijele im topove, kola, šatore, zavoje i lijekove, alat, građu, barut i pokrivače. U poseban red izabraše djevojke; djevojkama podijeliše noževe. Rekoše im: trijebite domači korov, trijebite pritajene. Konjima prospu zobi. – Mornari, brodovi su dolje, more je dolje, vjetar je dolje. Ne znamo gdje je dušmanin, nađite ga. U zasebnu skupinu odabraše letače. Ostale, prema potrebama, razdijeliše u razne službe. Starce, žene i djecu popisaše. Dadoše im topli obrok.⁹

Ne štedeći nikoga, rat je svima namijenio (tek) prostor zajamčene smrti, i pojedincu i narodima. U vremenu kada je "skočila cijena pandžama", ironijom nadmoćan pripovjedač u posebnom svjetlu vidi velikog vođu. Opisavši ga u "blistavoj odori i u pratnji pomoćnika", karakterizira ga njegovim riječima/naredbama:

⁷ Maroević, isto.

⁸ Dunja Dujmić Detoni, *Ratnici*, u: *Leksikon hrvatske književnosti – Djela*, ŠK, Zagreb, 2008.

⁹ *Ratnici*, str.9.

prvo: bilo kada i bilo gdje ako uhvatite dušmanina, ubijte ga!

prvo: ako uhvatite ranjenika i bjegunca, a u njega je zdrav ma i jedan zub, ubijte ga!

prvo: držite se zajedno da ne poginete, ali ako se jedan od vas odvoji, ubijte ga!

prvo: pobijedite dušmanina, onoga kojega niste pobijedili ubijte!

prvo: ne dirajte žene i djecu jer nisu opasni, ali da to ne bi postali, ubijte ih!

prvo: sažehite sve ognjem, srušite sve barutom, porušite kuće i gradove. Ubijte svakoga koji se odupre!

prvo: u času pobjede nemojte se uznositi, onoga koji se uznosi nemojte dirati; ubijte žalosne u času slavlja!

*prvo: ubijte svakoga na koga naiđete. Onaj koji nikoga ne sretne neka sebe ubije!*¹⁰

Određenje Raosovih ratnika su metež i pucnjava, zaposjednute kuće i gradovi, ubijanja; mržnja neugasla od biblijskih vremena ("sedam godina mržnje"), "iskrenuta na hrpu" definira njihove životne manifestacije. Ističući da treba "štediti nokte za dan kada će trebati imati nešto oštro uza se", ona nepogrešivo nagovještava neumitni "dolazak obećanog sata koji će izjednačiti sve živo na zemlji", kada će ih, ratnike, zbog zasluga, vođa "častiti sa sedam dana nagradne bitke i sa sto metara redenika". Zato je porazna inventura njihova života: u sedam godina mržnje "jedan je vidio onog drugog bez ruke"; drugi je ugledao "iščanjenu nogu koja je zauvijek prestala hodati", "sve je razoreno i poubijano", a i jame su uređene, samo je pitanje junaka, reći će u grotesknom krescendu, ostalo neriješeno, iako su plotuni (već) pripremljeni: *Položiše ga pristojno, s glavom na pločastu kamenu, dok mu se iz dupalja cijedila niz lice crna boja zjenica. Kad su ga dopola zatrpali odmorše se, onda opet trpaše zemlju u raku. Obrube je, potom, kamenom, posadiše dugoljast jedan vrh glave, i napisashe na njemu: ime, ime oca i prezime, i to da ja pao kao junak za svoju domovinu u dvadeset i drugoj godini života. Zatim propisno ispališe tri plotuna nad grobom.*

Svijet Raosovih *Ratnika* satkan je od zla, nesreće, ljudske mržnje, smrti i nestajanja. Svijet je to u kojem je sve obesmišljeno i u kojemu je čovjekov plač odgovor na otpočeti "velik lov", kojemu nema kraja. U hrvatskoj literaturi su rijetke stranice koje se ovakvom jezovitošću prizora zla mogu usporediti s Raosovim. Nigdje kao u svijetu Raosova ratnika/Raosovih ratnika zlo i mržnja nemaju takve koordinate; nigdje humano nije žrtvovano gorgonskoj naravi zla kao u njegovoj knjizi.

U izražavanju toga zla Raos se koristio brojnim i različitim, uistinu upečatljivim i rječitim pripovjedačkim postupcima. Primjetno fantazmagoričko ruho prizora i slika tako je proširivano jezikom mita, predaje i narodnih vjerovanja, ali i posredstvom obilnih literarnih asocijacija. Primjerice, u intertekstualni dijalog tako će prizvati literarne reminiscencije (*Ruke su tvoje divne kao zapovijesti, draga, usta su ti ljepša nego sjajna cijev topovska, tvoje su noge rastom slične hodu vojske u ravnu polju, poput ognjena dima uzdiže se tvoj vijugavi bok u nebo (...)*)¹¹, s jasnom nakanom da podrugljivom aluzivnošću osnaži misao da rat "nije ptica pjevica" i da su "otpatci ljudskog roda" obesmislili sve.

¹⁰ *Ratnici*, str. 9-10.

¹¹ *Ratnici*, str.11.

U svijetu u kojem je fizički i duhovno opustošeno sve, ni priroda nije drukčija; bez romantičarskih primisli ona je prostor posvemašnje okrutnosti i okvir u kojemu zlo dobiva svoje pravo osvjetljenje. U Raosovu svijetu jednostavno sve je smrtno, besmisleno, okrutno i grozomorno, gotovo nadrealno i porazno, a opet tako stvarno i blisko, bez obzira na alegorijski karakter njegove naracije i asocijativni potencijal koji knjigu stimulira.

Raosove su proze/novele guste i bliske pjesničkim prozama. Tematizirajući iskustvo zla, smrti, ljudske patnje i čovjekova udesa, one uokviruju svijet i vrijeme u kojemu nema pobjednika i pobijeđenih, u kojemu je čovjek jedina istinska žrtva, od mitskih vremena do naših dana. Iz takvog doživljaja, u jednoj pjesmi kasnije će i moći reći da "povijest treba čuvati na tamnu/ i hladnu mjestu".¹²

Premda nisu polučili odjek primjeren književnoj težini svojih stranica, (nepročitani) *Ratnici*, iz današnje perspektive, uistinu se doimaju knjigom "dovoljnom da uđe u veliku knjigu hrvatske književnosti". U nju je, bez sumnje, Raos snažno utisnuo potpis pisca "rezignirana i nemoćna pred glupošću mržnje, potpis čovjeka koji ratuje dok je života, pa i povrh toga u općoj relativnosti vremena i samoironiji civilizacijskog paradoksa o stvaranju da bi se uništilo".¹³

2. Raosov nedovršeni roman *Bijela lisica* pojavio se 1968. godine u izdanju splitskoga *Vidika*.¹⁴ U godini kada su se pojavili Novakovi *Mirisi...*, Sabolovićeve *Pijanstva*, Supekov *Heretik*, Lukićev *Album* i Slavičin *Kunara*, Mirićev *Olovni slog* te nekoliko drugih, nije privukao osobitu pozornost, premda je razotkrivanjem unutarnjeg svijeta glavnoga junaka upozorio na manjkavo istražene koordinate egzistencijalističke proze. Naime, koloritom blizak hrvatskoj psihološkoj književnosti, Raosov roman propituje nadasve mučan i mračan svijet glavnoga junaka-intelektualca i "urbanog dekadenta", kako navodi Nemeč, nemoćna da išta promijeni. Raosov junak je sklon beskrajnim i besciljnim lutanjima, povlači se po gostionicama, jeftinim kuhinjama i podstanarskim trošnim sobama... "Nesposoban za radost"¹⁵ a "nadaren za jalovost"¹⁶, sam sebi je "vlastita dužnost"¹⁷ i "suvišak među poznanicima".¹⁸ U njegovu svijetu nema budućnosti niti on o njoj razmišlja; bolestan je, ali bez potrebe da se liječi ("za što da se liječi"). U očekivanju da mu tko dade što za jelo motri poznate i nepoznate, navraća u zagušljive i jeftine prčvarnice da se ugrije, opija se i dobiva udarce, a sve podnosi stoički i bez otpora. Vlastitim riječima, živi na kredit i u svijetu "crnjem od same noći zagrebačke".¹⁹

Mučni životni kolorit Raosova junaka samo je dio mračne slike svijeta i grada u kojemu živi. Izražavajući svojevrstu odbojnost i neprijateljstvo prema gradu, Raosov junak ne krije da ga doživljava tek kao "promrzlo naselje"²⁰ kojemu

¹² "Neparna povijest", u: *Krov u torbi*, str. 31.

¹³ Jakša Fiamengo, *Vještina Abasfera*, prema: Truda Stamač, *Na srebrnim potplatima*, HSN, Zagreb, 1996.

¹⁴ Mate Raos, *Bijela lisica*, Vidik, Split, 1968. (ur. Jakša Fiamengo i Tomislav Slavica)

¹⁵ *Bijela lisica*, str. 49.

¹⁶ Isto, str. 50.

¹⁷ Isto, str. 52.

¹⁸ Isto, str. 62.

¹⁹ Isto, str. 70.

²⁰ Isto, str. 32.

"zaudara iz usta", koje "odavna nije opralo svoje zube"²¹; riječju – kao hladnu i maglenu "panonsku baruštinu"²² dostatnu tek za – nesreću.

U svijetu Raosova junaka ni ljubav ne potiče pozitivne emocije i raspoloženja; potrošena mladost, gladovanje i nesretan život učinili su da nestanu emocije i uzbuđenja: *Ante je bio i do sada u sličnim prilikama i ponešto je znao o ženama, nije on u tom pogledu tek sada izišao iz pelena, u svom životu grlio je on malo mnoštvo svakojakih djevojaka i s njima ljubakao, poznavao je on neke od načina kojima je moguće prodrijeti do njihovog srca ovim ili onim putem, i znao je kako miriše i plava i crna kosa, štaviše, dovoljno bi mu bilo iskustvo s Jelenom pa da shvati vrijeme ženske potrebe za muškarcem, ali mu sada, gladnom pa nadraženom, promrzlom pa zagrijanom, odbačenom pa prigrljenom itd. nije ni na kraj pameti bila pomisao da je drugomu potreban...*²³ Umjesto potrebe za ljubavlju Raosov junak ima jedino potrebu da se najede; biti sit, reći će, "značilo mu je više nego sve na svijetu". I mnogo više, s njom se (sitošću) ni jedna pojava i ni jedna vrednota nije mogla usporediti.

Evo slike koja to ilustrira: *Žvakao je pršut i povremeno mljaskao, capao jezikom kao bose dječakove noge po blatu s ušća Neretve i povremeno stenjao. Zrak koji je u brzini gutao penjao mu se jednjakom i uz lagani prasak izlazio na usta, i što ga je manje naviralo iz grla to je znao da se smanjuje šupljina u njemu. Jelo ga ispunjavalo, stao je dobivati konačnu svrhu, požalio je što ne može kao mrav u nastambama zaokrugljiti svoj trbuh poput velike lopte i viseći glavačke prezimiti zimu. Spravan na to da kroza nj prođe sve kanadsko žito, svo argentinsko meso i svo francusko vino zinuo je poput vodenoga konja i škljocnuo zubima nad posljednjim zalogajem. Onda se bacio u naslonjač, zatvorio oči i umrtvio.*²⁴

Evo još jedne slike u funkciji unutarnjeg psihološkog portretiranja Raosova junaka: *Onako sita, gotovo presita, koža ga je držala na okupu, makar se bojao da će se raspuknuti. Opustio je mišiće i dao im odmor, još barem pola sata neće mu trebati; zato je mišićima naredio da se goste i ugoje kad im je prilika za to. Utrpao je u se dovoljno hrane i nadao se tomu da će ga ona povećati i pojačati: rekao je mesu jedi, rekao mu je jedi, tko zna što će sutra biti i tko će platiti račun. Izbjegavao je svaki nagli pokret kojim bi probavu natjerao na paničnu brzinu, a kad bi ga sada i smrt snašla ne bi je primijetio: nastavio bi varenje hrane u raju.*²⁵

U svijetu Raosova junaka, u kojemu je važno jedino preživjeti, zadovoljenje želuca i hrana imaju posebno mjesto; hrana je naime istovremeno i simbol i poruka, gotovo s povijesnim konotacijama i asocijacijama:

Iz mrtvila ga prenuli mirisi jela, stali ga oblijetati kao bumbari opalu smokvu. Ubadao je nosom zrak oko sebe ne bi li iz svih tih miomirisa doznao kakva se to ića kuhaju tamo iza onog otvora u zidu, kakva to čudesa spravljaaju one tamo žene u bijelim keceljama, kakva to pića toče konobari u bijelim bluzama. Upregao je vještinu rođenoga izjelice i svu lukavost svoje gladi ne bi li unaprijed zaključio ima li tu pržene ribe, pečene ribe, kuhane, slane ribe, uopće bilo kakve ribe. Ali, budući da ovaj čumez nisu vjetrili sve tamo od

²¹ Isto, str. 15.

²² Isto, str. 103.

²³ Isto, str. 84.

²⁴ Isto, str. 74.

²⁵ Isto, str. 76.

*posljednjeg državnog praznika, niti su ga meli od posljednjeg državnog praznika, niti su ga bilo kako čistili, on u svoj toj mješavini mirisa nije mogao naći vonj za se. Razabirao je zadah čevapčića, mirodija, bravetine, baklave – turski smrdež, to da; paprikaša, umaka raznih, sekelji gulaša, krvavica Bele IV – mađarski smrdež, to da; zadah Kulinova lonca, Sokolovićeve kahve, Kalayeve šljivovice – smrdež orijenta; ratnički znoj Džingiskana i loj divljih goveda; haesesovsku pretilu perad, esesosvske hamburgere, to da, sve to da; Napoleonovu salatu, Nikolajevu salatu, pohana terezijina bedra, duždeve špagete, Tahijeve vrganje, sve to da, ali ni za živoga Boga nije čutio Hektorovićeve ribu. Ni kupus Grgura Ninskoga, ni Milovanove masline. Ni čudotvorne Gospine arambašiče, ni Teutin brujet, ništa od toga. Ništa, ništa! Cijela ova prčvarnica, sa svim što joj je udahnjivalo dušu posljednjih stoljeća, vonjala je po ožegloj Matijinoj koži. Utroba mu gotovo raznijela jednjak. Uistinu, ova zemlja smrdi po svojoj povijesti! Fui!*²⁶

Raosov – nažalost nedovršeni – roman realizira iskustvo psihološke proze i tematiziranje egzistencijalnih nemira poljuljana identiteta njegova anti-junaka. U slikama njegove životne svakodnevice raz/otkrivaju se ne samo slojevi uznapredovale bolesti nego se, posredno, nudi i dijagnoza vremena i društva u kojem su nesreće i razočaranje dominantno ozračje. Sa željom da izrazi sva ta mučna i mračna prostranstva svijesti svojeg anti/junaka pripovjedač se ne odriče ničega. Svaki i beznačajni detalj pri tomu je povod za introspekcije, način je prodiranja u nedokučive prostore svijesti i svijeta junaka, u njegova mučenja i samoispitivanja, istina ne uvijek s jednakom pripovjedačkom uvjerljivošću i s osjećajem za unutarjni raspored činjenica. Bez obzira na to posrijedi je nadasve zanimljiv prilog hrvatske psihološke proze, pamtljive u kontekstu hrvatske književnosti sedamdesetih.

3. Premda je kritika i u Raosovim prozama otkrivala pjesničke sastojke, Raos se pjesnički oglasio kasno, nakon gotovo dvadesetak godina (nametnute) šutnje. Rečeno je pritom za pjesništvo da je "istaknutiji dio"²⁷ njegova književnog rada, a komplementarno mu je i stilsko-retorički i metaforički, a ponajprije propitivanjem osobne i sudbinske životne ukletosti.²⁸

Po najdubljim odrednicama pjesničkoga govora Raosovo se pjesništvo može nazvati egzistencijalnim. Dijelom s uporištem u autobiografskoj zgodi, Raosov pjesnički subjekt, zbog nepodobnosti prisiljen na šutnju, okreće se dubinama bića u potrazi za odgovorima na pitanja i mogućnosti opstanka. *Krov u torbi*, kako glasi naslov jedne zbirke, u Raosa naime nije tek retorička dosjetka, nego slika-simbol nametnuta stanja. U svijetu u kojemu "čuti nedostatak mjere" i smisla, pjesnik – ne sumnjajući u snagu pjesničkoga govora, k tome oboružan ironijom – moli dušu da "ubrza vlastito sazrijevanje"/smrt, ili će mu – reći će (samo)podrugljivo – već netko "povisiti najam". Pitajući se glasno: *koji mi je to kurvin sin/skratio vid?* pjesnički subjekt – ne očekujući odgovor – uzvraća pitanjem: *zašto si baš mene odredio da u meni/preci umnožavaju zagrobni život?*, uspostavljajući – teretom upitanosti – produktivne dodirnice s iskustvom *Ratnika*, a sugerirajući istovremeno i zajednička uporišta njegove književnosti, neovisno o specifičnosti izraza kojom je oprostoruje.

²⁶ Isto, str. 57.

²⁷ Usp. *Leksikon hrvatske književnosti, Pesci*, (T.V.), Zagreb, 2000.

²⁸ Usp. "Ukletnik s kamenjara", predgovor Srećka Diane u: *Kolac u glavu*, MH. Split, 1992.

Raosu je poezija "vjerodostojno slovo"²⁹ kojim odgovora na dramu postojanja i upitanosti od kojih je satkan njezin metaforički i egzistencijalni pleter. Ona je i oblik i mjera u kojoj se zrcali istinsko i iskonsko iskustvo njegove egzistencije, njegova povijest i njegova ukletost, ono osebujno *donje* iz naslova zbirke. Zato se pjesnički ne rasplinjava u nizanju slika i potrošenoj (larpurlartističkoj) metaforici. Štoviše, izrazom ponekad opor i nezgrapan, Raos u svojim pjesmama umije postaviti granicu između pjesništva i retorike, između istinskog pjesničkog govora i literarno prožvakanih ukrasa.

Govoreći o pjesništvu generacije kojoj je godinama Raos blizak, Milanja ga smješta u ozračje mediteranske slikovnosti s pripadnim kulturološkim i civilizacijskim determinantama. Iako joj (godinama) suputnik ili usputnik, kada je riječ o Raosu navedena odrednica ne stoji. Diana je s pravom upozorio da mediteranskih pjesničkih sastojaka u Raosovu pjesništvu nema: "Ničega u tim zbirkama nema od mediteranskog ugođaja. Nema krajolika, tla zavičaja, godišnjih mijena, proljetnog cvata, krajolika u razigranoj igri svjetlosti, mirisa mora, zemlje, zrelog voća, pokošena sijena".³⁰ Istina, Raosa priroda ne potiče na dublja pjesnička pregnuća niti u njemu pobuđuje dublja značenja; komplementarna raspoloženjima njegovih junaka, priroda je prostor u kojemu zlo dobiva svoje reljefno osvjetljenje. Ona u Raosu izaziva (tek) teške i mučne (pri)misli i svojevrsni je povod za (ironijski/podrugljivi) obračun s pitanjima svijeta i života, untaoč prepoznatljivoj zavičajnoj slikovnosti.

Ipak, u Raosovu je pjesništvu pregršt antologijskih pjesama, od kojih su dvije – naslovom i izriječkom – vezane za prirodu, zavičaj. Riječ je o pjesmama pod naslovom "Vrgorac". Premda rođen u Kninu (slučajno, kao i Šimunović), Raos je Vrgorac držao svojim jedinim i istinskim zavičajem. U njegovu svijetu/identifikaciji on je najdublje sidrište; ne samo da ga je "put u Rim usmjerio u Vrgorac", nego je i "svako putovanje svaki korak/na istok zapad sjever i jug/svako kruženje svjetskom gumnu (bilo) pristup Vrgorcu". U pjesničkom smislu – a u Raosovu je pjesništvu to izjednačeno sa životnim – njemu duguje sve; s njime "se ništa ne može uspoređivati", jer: "Jedino u njemu ničem kao žito vonjam kao zemlja/hlapim kao para/okomit kažiprst". On je životna i duhovna vertikalna, mjera i smisao, najdublje određenje.

4. Veza s vrgoračkim zavičajem u Raosovu se pjesništvu ogleda i u poticajnom dijalogiziranju s Tinom Ujevićem. Primjer za to znakovito pjesničko "razgovaranje i prigovaranje" je pjesma "Visoki kupusi" koja s Tinovim "Visokim jablanima" uspostavlja dodirnice, provocirajući intertekstualnim vezama nepoznate mogućnosti Raosove pjesničke izražajnosti.

Da podsjetimo, pjesmu "Visoki jablani" tiskao je Ujević u zbirci *Auto na korzu* (1932.)³¹, a prvotno je objavljena u beogradskim *Putevima* (god. I, br. 2, str. 19, veljača 1922.). Kritika ju smješta u drugu pjesnikovu fazu³² u kojoj je Ujevićev pjesnički

²⁹ Usp. "Vjerodostojno slovo", u: *Donji žrvanj*, Split, 1986., str. 38.

³⁰ Srećko Diana, u: *isto*, str. 7.

³¹ Zbirka je tiskana u izdanju "Slobodne misli" u Nikšiću, u Crnoj Gori, nakon što zbirku nije uspio objaviti u Sarajevu.

³² Prema Žeželju, riječ je o beogradsko-sarajevsko-splitskoj razvojnoj fazi. Usp. Mirko Žeželj, *Veliki Tin*, Znanje, Zagreb, 1976.

svjetonazor obogaćen filozofskim i teozofskim³³, *lirozofskim* sastojcima, što se vidi u dubokoj simboličnoj posredovanosti koja prožima svaki dio pjesme. Višekrat je istaknuto da pripada Ujevićevim ponajpoznatijim pjesmama. U osam nepravilnih strofa od tri, četiri, pet ili šest stihova nejednake duljine u pjesmi je raspoređen začudan pjesnički napon i semantički potencijal u kojem je kritika odmah odčitala "zanimljivo i vrijedno ostvarenje". Građena postupkom izmjene konotacijskih i denotacijskih sastojaka, asocijativno i aluzivno posredovanih sugestija i poruka koje dosežu simboličke dimenzije, pjesma – kazano je – himnički i uznosito progovara o "rijetkim, iznimnim, uspravnim, nepokolebljivim, stvaralačkim, hrabrim, nepotkupljivim, poletnim, prometejski hrabrim individuama, pojedincima".³⁴ Ona je istinski duboka apoteoza čovjekovu djelu, slavopjev njegovu stvaralaštvu kojim svemu utiskuje svoj duboki i neprolazni ljudski trag. Istovremeno je i pohvala/zahvala čovjekovu duhu kojim stvara ljepotu i njome prkosi vlastitoj (ljudskoj) ograničenosti. U pjesmi gustih simboličkih dimenzija majstorski se isprepleću sugestivno i aluzivno, svakodnevna slikovnost i metafizičke dimenzije; jablanima koji prizivaju visinu i uspravnost čovjeka pridružene su metafizičke vile i zvijezde; snagom stvaralačkog čina, što ga u pjesmi sugerira mitski Prometej, čovjekova usmjerenost na zvijezde i njihovo dosezanje govori o snazi i neponovljivosti čovjeka koji svojim djelom izaziva divljenje usporedivo sa snagom i veličinom zvjezdanog sjaja. A upravo je na sjaju zvijezda Ujević utemeljio svoju pjesničku viziju i sugestiju; to se vidi u tome da im je nedohvatnosti zvijezda Ujević, kao kontrapunkt i svojevrsni nositelj napetosti pjesme, suprotstavio očitosti ljudske gluposti. Naime, mislima (...) u *samoći njihova je glavalispravna i čista povrh mračne rulje, Igdje ih ne razumiju glupani i huljel* (...) pjesnik (kao da) želi poručiti da zvjezdane dubine (pjesničkoga) smisla ne mogu razumjeti svi. To je moguće samo odabranima, izabranima, povlaštenicima duha; onima koji vide izvan pojavnoga; onima koji u stvarima i svijetu otkrivaju dublje zakonitosti i smisao. Samo su njima dohvatljive zvijezde, u njima se, kazano ujevićevski, samo "pjesme gnijezde", u čiju je svjetlost pjesnik ugradio svu dubinu i svu tajnu pjesničkoga poslanja, koje je oduvijek privilegija odabranika, kojima je i sam pripadao.

Prije nego što kažemo o kakvom je pjesničkom dijalogu (dvaju) zavičajnika riječ, kažimo da je pjesmu "Visoki kupusi" Raos tiskao u zbirci *Kolac u glavi*, 1992. godine, dakle sedamdesetak godina nakon Tinove. Također sastavljena od osam strofa, neusporediva je s odjekom Tinove antologijske pjesme. Kako je, za razliku od Tinove antologijske nepoznata, donosimo je u cijelosti:

³³ Marko Kovačević, *Ujevićevo pjesničko i mističko iskustvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.

³⁴ Vlatko Pavletić, *Kako razumjeti poeziju*, ŠK, Zagreb, 1995., str. 15. Isti, *U raj u svoga pakla*, Liber, Zagreb, 1978.; Ante Stamać, *Obnovljeni Ujević*, MH, Zagreb, 2005.; Jasen Boko, *Tin – trideset godina putovanja*, Vuković& Runjić, Zagreb, 2005.

Visoki kupusi

Počesto mislim, Tine, kako si griješio,
mjesto ljudske patnje,
od dubokoga dubljeg
bolje da si se smiješio.
Moraš se otresti uma
ko nepotrebne pratnje.

U prvom redu: kog boga si riješio?
Čemu taj napor u dušinoj samoći,
zatim ta svetost, postelje za druge,
kad se blažen postaje u zloći,
kad mališ stari s mrt mora doći.
I onda, čemu postizanje svrhe,
čemu cijelost ića i punina duše
-rijetko koji jablan visok vrlo
seže svoje vrhe.
Steže usko grlo
sit svog rasta do savitljive duše.

Kakva je to gordost motrit čovječuljka
sa svoga brežuljka
u mlaki poslije kiše,
zar se od nas traži
(od mene, od tebe)
izlazak iz laži,
dok subrat jedva diše
i zebe.

Potom te pitam kakav si to plod zemlje
koji u mirnu kutku uspavano drijemlje
kiteći se perjem sasvim kisle ptice;
zemljače, kume dragi,
više bi čovjek bio
da nisi nikad sio,
neograničeno vrijedio
da si misli rijedio
i krio svoje lice.

Drsko je piti s Bogom u rajskomu klubu,
od obojice je nečuvveno drsko,
ima jedan narod koga more kore
običnoga kruha,
kojemu je jelo uzvišena duha
nehranjivo, jednostavno: mrsko.
Opet svet. Jedan dan bez napasti,
biti mimo sebe i ponirati dublje.
Neodložno sretan, mlak,
u cijelom svom biću omekšan i mlitav
poput gluhe trublje.

Na koncu, Tine,
jesi li ti odraz tvoje ili opće
tragične sudbine?
Što ti, kršni sine,
dok tvoj brat kriči, ropće,
činiš u toj visini, u toj ponoći,
u ovoj noći?
Tvoj brat neće rasti;
da biste bili jedno
moraš pasti.

Vratimo se tijelu,
zbilja, okani se duha,
što ima ljepše od kore kruha
na situ stolu,
pupak je ures na našem stolu.

Što čovjek čini kad počne sumnjati
nakon duljeg razmišljanja:
zine, snebi se,
stane mumljati,
i – reče:
iskoči, svijete, iz svoje kože.

4.1. Već prvim stihom "Počesto mislim, Tine (...)", Raosova pjesma izravno upućuje na vezu sa zavičajnim bardom. Na nju posredno upućuje i naslov pjesme "Visoki kupusi" u kojemu nije teško pročitati ironijsku i podrugljivu parafrazu Tinovih "Visokih jablana". O snažujući ga nizom slika, motiva i nepotrošenih asocijacija, taj se odnos uspostavlja značenjskom napetosti između uspravnosti i himničke uznositosti Tinovih jablana, kao simbola čovjekova duha i umjetničkog stvaranja, i Raosova kupusa kao izraza prizemnosti, tjelesnosti i svakodnevne propadljivosti, ali i gluposti, čime se – isprepletanjem denotacijskih i konotacijskih potencijala, visokoga i niskoga – pjesmi priskrbljuju zanimljivi konteksti i nova i nepotrošena značenja. Ostvarenom napetošću privukavši čitateljevu pozornost, dijalog s Tinom Raos proširuje i nastavlja izravnim kazivanjem da je griješio, da je u zabludi kada je riječ o čovjeku i njegovoj duhovnosti, da je velika greška vjerovati u snagu njegova duha i stvaranja. Razlog tome su čovjekova pamet i mudrost koje, u vremenu kada Raosova pjesma nastaje i čije egzistencijalne potencije priziva, i nisu na osobitoj cijeni. Rezignirani Raos, koji je iskušao gluposti svijeta i vremena, um i pamet ne doživljava do li kao "nepotrebnu pratnju". Teret je to na nejakim čovjekovim plećima pa mu se Tinovo himničko pjevanje o čovjekovim visinama i svetosti doima tek kao isprika za ono što svijet zapravo jest, a to je griješilište i –zlo. Razvidno je da je Raosov pjesnički subjekt rezigniran i razočaran; Tinove vizije čovjekova svijeta pretvorene su u ironiju pa otuda i pjesnikova pitanja "čemu postizanje svrhe" i "čemu punina duše", poglavito – nastavlja dalje pjesnik u grotesknom tonu – jer "rijetko koji jablan visok vrlo seže svoje vrhe". Ironijski dijalogizirajući s Tinom, Raos hoće podastrijeti misao da su uistinu rijetki oni pojedinci koji svojom uspravnošću mogu doseći i dosežu ljudsku mjeru.

Nakon što je u drugoj strofi, s motivom jablana i njemu kao dosegnute visine antitetički postavljene čovjekove "savitljive guše", konstatirao da su Tinovi zanos i oduševljenje velika zabluda i greška, da čovjekov duh nije takav kakvim ga je on o/pjevao, napetost prethodnih slika Raos olabavljuje snižavanjem pjesničkih tonova i registara. Naime, ne skrivajući rezignaciju i razočaranje, glasno se pita "kakva je to gordost motrit čovječuljka/sa svoga brežuljka", budući da se od "čovjeka ne traži" izlazak iz laži. Svodeći Tinova (velikog/moćnog/ponosnog...) čovjeka na mjeru čovječuljka, a svijet u kojemu živi na laž, Raos nema iluzija o kakvom je svijetu riječ. Štoviše, glasno izražavajući da je laž iskustvo toga svijeta, onda ni čovjek, napose ne onaj Tinovih visina i dubina, ne može stajati uspravno. U mlaki – metonimiji toga svijeta, čovjek je tek biće koje gaca... Iz obilja signala koje nosi kao svoj egzistencijalni okvir lako je otkriti da je iskustvo koje pjesmu hrani i nadahnjuje zapravo iskustvo straha ("jedva diše/i zebe"), tjeskobe, izgubljenosti i suvišnosti/ukletosti. Umjesto uspravnosti Raosov čovjek samo "uspravno drijemlje", kiti se perjem "kisle ptice" i lažima prikriva svoje lice.

Nadmoćnom ironijskom gestom koja mjestimice doseže koordinate groteske i paroksizma, predbacujući Tinu zablude kojima se zanosio i kojima je vjerovao, u četvrtoj strofi Raos ga naziva "zemljače, kume dragi". Sugerirajući izravno bliskost i duhovnu (su)zavičajnost, kumstvo i neodvojivo zajedništvo, prigovoriti će mu da bi bilo bolje da je "krio svoje lice", da se umjesto prkosa svijetu svojim pjesništvom "skriva", da je mimikrijom zagušio prostranstva svojega duha i svojega pjesničkoga glasa. Stihovi koji dalje slijede zapravo su objašnjenje razloga koji ga na to nagnaju.

Naime, u narodu koji more svakodnevne brige ("kore običnoga kruha") njegovo jelo "uzvišenog duha" nehranjivo je i jednostavno – mrsko! Time Raos kao da želi poručiti da sve čovjekove vizije i snovi o ljudskoj veličini i prostranstvima duha nestaju pred prozom života! Reklo bi se, pred praznim želucem sve je demagogija i retorika! Obraćajući mu se kao "kršnom sinu", zacijelo aludirajući na Tinovo podrijetlo, pita ga je li on odraz "svoje ili opće tragične sudbine", odnosno koliko su njegove riječi rezultat iskrenog doživljaja, a koliko je u njima duha vremena i literarnog nadahnuća; je li njegovo pjevanje niklo iz života i njime prodahnuto ili pak iz literarne mode... To je pitanje utoliko teže jer "brat neće rasti", odnosno rijetki su ljudi koji to razumiju, koji su dosljedni sebi i slijede svoj uspravni ljudski hod/poslanje. Upravo zato pjesma i završava Kranjčevićevim prizivom. Pitajući se, uz pomoć stihova "velikog Silvija", "što čovjek čini kad počne sumnjati", pjesnik tek sumorno konstatira da mu ne preostaje ništa do li da "svijet iskoči iz svoje kože" kad već čovjek, rezignira, to nije u stanju, čime se potencijal pjesme razlijeva u mnoštvo pitanja koja ne dopuštaju uzmak i ravnodušnost. Koja prizivaju dijalog i nude teme za nj.

5. Iako možda i nije najbolja Raosova pjesma, ironijom prodahnuti intertekstualni dijalog s Tinovim "Visokim jablanima" ove pjesme zacijelo predstavlja sublimaciju pjesnikovih životnih iskušenja, njegovih razočaranja i rezignacija, zabluda i obmana kojima je, kao i veliki Tin, plaćao i platio danak. Kao neprijeporno pamtljiv izraz pjesnikovih duševnih raspoloženja, pjesma uspostavlja produktivne dodirnice s ostalim dijelom Raosove književnosti, poglavito s pjesništvom i idejnim obzorima njegovih proza, a svjedoči i o zajedničkim uporištima njegove književne pojave. Raos je pisac egzistencije i pjesnik koji je duboko živio svoju književnost. Kao odgovor na težinu pitanja koja mu je život nametao, njegova je književnost tražila i uglavnom nalazila prikladan oblik izražavanju duševnih stanja koja su ga određivala i determinirala. I u svojoj pjesničkoj i u svojoj proznoj (novelističkoj i romanesknoj) književnosti Raos je progovarao o čovjekovoj žrtvi i čovjeku žrtvi, nesklonoj/ "neparnoj" povijesti, o ratu i zlu koje ga od iskona opsjeda i čini gubitnikom. Otuda u njoj naglašeni ritmovi rezignacije i razočaranja, straha i tjeskobe, boli i poraza, što i nisu drugo do li slike vremena i nosiva pitanja (i) našega postojanja.

Činjenica je da Raosova književnost, makar i u ovakvu okrnjenu i nedostatno pročitanoj obliku, nije privukla primjerenu pozornost književne kritike. Ono pak što je napisano, usputno i recenzentski, nedvojbeno govori da je posrijedi književno ime koje se ne može olako preskočiti u inventarizaciji hrvatske književnosti 20. stoljeća i čiji je potencijal znakovito veći no što je to napisano i što smo to mi u ovome (tematološkom) ogledu pokušali argumentirati. U svakom slučaju *o/poruka*³⁵ za dobrodošlu i primjerenu književnu identifikaciju.

³⁵ Vidi pjesmu "Oporuka", u: *Donji žrvanj*, str. 48.

OF MATE RAOS (1931 – 1990)
OR THE NATIVE COMPLAINING TO TIN UJEVIĆ

A fiction writer and novelist, short story writer and poet Mate Raos is a prematurely forgotten literary name. And when it is mentioned, this is done only in passing, without an insight into his interesting work, which is more recalled after his death than in his lifetime. In its *first part*, our paper deals with his short story writing and his novels, and *the other part* is about his poetry, with the emphasis on the intertextual dialogue with the native bard Tin Ujević and his anthological poem *Visoki jablani (The tall poplar trees)*.

KEY WORDS: *Raos, warriors, White fox, feeling towards one's native surroundings, tall poplar trees, high cabbage.*

